

Тема: Мультикультуралізм

1. Фактори, що вплинули на виникнення мультикультуралізму як філософії та ідеології.
2. Мультикультуралізм як практична політика
3. Мультикультуралізм як теоретичний дискурс Тейлор, Пареха, Кімліка

Важливою особливістю сучасних дискусій про справедливість («дискурсу справедливості»), є його динамізм, здатність досить швидко реагувати на мінливі умови зовнішнього середовища, формувати адекватні новим соціальним викликам теоретичні концепції.

Так, якщо:

- в 70-ті роки минулого століття основні суперечки розгорталися навколо поняття соціальної, або розподільної, справедливості,
- в 1980-е головним для західних теоретиків стала проблема співвідношення права і блага в політичній теорії («суперечка лібералів і комунітаристів»),
- то 1990-ті і першій половині 2000-х років відмічені активною дискусією про проблеми мультикультуралізму і етнокультурної справедливості.

Такий поворот сучасного дискурсу справедливості не випадковий. У більшості робіт на цю тему наголошується, що сучасний світ характеризує високий ступінь соціальної (в тому числі культурної) мобільності, посилення міжкультурної взаємодії і контактів, безпрецедентне посилення міграційних потоків - в результаті чого більшість сучасних суспільств перестали бути гомогенними в етнокультурному відношенні і включають тепер, крім титульної нації, безліч представників інших народів і культур (тобто, іншими словами, стали культурно мозаїчними).

У свою чергу, дана ситуація породжує дуже серйозну проблему - яким чином в цих умовах етнічної і культурної неоднорідності можливо зберегти єдинство і стабільність сучасних суспільств. *Наявність даної проблеми і пошук її рішення відображають як сучасні, існуючі в ряді країн вже з 1960-1970-х років, практики мультикультуралізму, так і сучасна теорія етнокультурної (міжкультурної) справедливості, що виникла на Заході в кінці минулого - початку нинішнього століття.*

Отже, політична філософія і ідеологія мультикультуралізму виникла як відповідь на наступні виклики кінця ХХ-го століття:

- зростання культурного розмаїття;
- посилення міграційних процесів в умовах глобалізації і потреба в розробці спеціальних етнополітичних програм;
- зростання соціокультурного напруження між корінним населенням і групами мігрантів;
- розширення рухів за визнання різних соціальних груп і меншин;

- загострення проблеми культурної інтеграції, необхідність критичного перегляду моделі «плавильного котла», тобто, політики асиміляції;
- криза національної ідентичності, характерний для багатьох країн;

Мультикультуралізм як ідейна течія пропонує компромісні варіанти вирішення проблем національної та етнічної ідентичності, задоволення потреби у визнанні культур різноманітних меншин і соціальних груп. Таким компромісом є *модель мультикультурного суспільства*, в основі якої лежать *принципи етнокультурного різноманіття, рівноцінності різних культур, гармонії у взаєминах різноманітних соціальних груп, толерантності до інших традицій і культур, визнання і повагу різних етнічності, рас, культур, меншин.*

Мультикультуралізм - це філософія і політична стратегія безконфліктно співіснування в одному життєвому просторі безлічі різнорідних культурних груп.

Перш ніж звернутися безпосередньо до теоретичних аспектів проблеми, слід зупинитися на короткому аналізі того, що являє собою сучасний мультикультуралізм, офіційно проголошений в ряді країн державною політикою.

2. Мультикультуралізм як практична політика

До середини ХХ ст. держави, побудовані на ідеалах ліберальної демократії, дотримувалися загальної стратегії національної розбудови, а саме: проводили форсовану асиміляцію культурних меншин. Незалежно від походження цих меншин від них очікували розчинення в «плавильному котлі» нації. Незважаючи на істотні відмінності між «національними державами» Старого Світу і «імміграційними країнами» Західної півкулі для ліберальних демократій цього періоду була характерна орієнтація на традиційний ідеал нації як згуртованої спільноти. І тут і там культурні відмінності розглядалися як в принципі переборні і не були предметом громадських дискусій.

Приблизно з другої половини 60-х років асиміляторська стратегія починає піддаватися ревізії. Протягом двох наступних за 60-ми роками десятиліть різні держави демократичного світу приходять до тій чи іншій формі визнання культурного різноманіття. Вони перестають вважати культурну неоднорідність тим, що підлягає подолання або усунення.

У літературі, присвяченій мультикультуралізму, як правило, відзначаються два основні чинники, які сформували справжню політичну і соціокультурну ситуацію.

Перший фактор - це демократичний рух 1960-х - 1970-х років, що включало боротьбу меншин (етнічних, релігійних, сексуальних) і жінок за свої права. Зокрема, ця боротьба велася за подолання расової (наприклад, щодо негрів в США) і гендерної (підпорядковане становище жінки) асиметрії, викорінення існуючих в западній суспільстві соціальних нерівностей.

Другий, і можливо, найбільш істотний, фактор - це «беспрецедентні» міграційні потоки, посилення яких припадає приблизно на цей же час (60-70-ті роки). Йдеться про притік в благополучні західні країни великої кількості мігрантів з бідних країн Азії, Північної Африки (Магриб) і Близького Сходу. Треба сказати, що в даному випадку

прагнення мігрантів з цих регіонів світу поліпшити власне матеріальне і соціальне становище збіглося з потребою економік розвинених країн в дешевій робочій силі, а також з бажанням цих країн поліпшити свою демографічну ситуацію (у зв'язку зі стрімким старінням населення Заходу). В результаті цих процесів частка мігрантів (легальних і нелегальних) у загальному складі населення рознотих країн Заходу збільшилася в рази і сьогодні становить (в різних державах по-різному) від 5 до 20% населення (а в мегаполісах цей відсоток ще більше і доходить часом до 50%, включаючи як самих мігрантів, так їх нащадків). У цих умовах Захід був змушений реагувати на ситуацію, склалася, *яка отримала в літературі назву ситуації «культурного плюралізму» (або «культурного різноманіття»).*

Політична реакція західних країн на культурне багатоманіття (з усіма наслідками, що випливають звідси - соціально-економічними і політичними наслідками) найшла відображення в політиці мультикультуралізму.

Політика культурного багатоманіття має досить виражену регіональну і національну специфіку. *Перш за все мова два типи держав, що принципово по-різному реагують на культурне різноманіття.*

Перша група - це так звані «імігрантські спільноти», до яких відносяться США, Канада і Австралія. Для цих спільнот характерне в цілому позитивне ставлення до мігрантів, і саме ці держави в першу чергу можуть бути названі мультикультурними (і вони, власне, дають головні зразки мультикультуралізму сьогодні).

Друга група країн - це класичні європейські «держави-нації», такі як Франція, Великобританія чи Німеччина, в яких, в силу їх традиційної етнокультурної гомогенності (і відповідного сприйняття себе як єдиної нації), склалося досить складне (а в ряді випадків і різко негативне) ставлення до міграції, і особливо - до політики інтеграції мігрантів до приймаючого соціуму.

Коротко розглянемо ці особливості в розумінні мультикультуралізму на прикладі позначених держав (Канада, Австралія, США, ключові європейські країни).

Ю. Хабермас - «мультикультуралізм представляє собою особливу форму інтегративної ідеології, за допомогою якої поліетнічні, полікультурні національні товариства реалізують стратегії *соціальної злагоди і стабільності на принципах рівноправного співіснування різних форм культурного життя*». «Забезпечення соціальної рівності меншин і національної більшості» дозволяє також *«визначати мультикультуралізм як політику визнання*. Особливо актуальною вона є для таких країн, як США і Канада».

Таким чином, підкреслюється політичний характер мультикультуралізму, його направленість (як, власне, і інших раніше виниклих громадських інновацій Заходу - політичної демократії, соціального держави) на забезпечення соціальної стабільності сучасних розвинених суспільств.

Канада, перша в світі державу, яка проголосила себе мультикультурною (1971). Відомо, що ключовою проблемою Канади як суспільства є давнє протидії стояння (сепаратизм) франкомовній провінції Квебек, населеної в основному нащадками французьких емігрантів, центральному (федеральному) уряду, з вимогами надання провінції широкій національній і культурній автономії і особливих прав французькій мові. У цих умовах в Канаді була вироблена особлива політика, що отримала назву «політики білінгвізму (двомовності)», відповідно до якої існуючі в країні національні та

культурні відмінності (між франкомовною меншістю і англomовною більшістю) трактуються переважно в лінгвокультурологічному ключі, за допомогою чого за межі власне політичного дискурсу була введена етнічність.

В цілому в питаннях своєї національної політики Канада орієнтується на модель Франції, для якої ще з XVIII ст. характерно розуміння нації не як етнічного, а як політичної спільноти, з рівними правами (незалежно від етнічного походження) для всіх членів громадянського колективу.

В цьому відношенні від канадської моделі мультикультуралізму істотно відрізняється модель, прийнята в іншій «іммігранській» країні - **Австралії**. Відомо, що специфікою Австралії як приймаючого суспільства до певного часу (1960-х років) було те, що імміграція туг заохочувалася в основному з країн Заходу (як розвинених і благонадійних щодо якості населення), тоді як на в'їзд іммігрантів з Азії, навпаки, були накладені досить жорсткі обмеження. У 1960-і роки ситуація змінюється, антиімміграційні заборони щодо вихідців з Азії знімаються, і Австралія стає повною мірою країною культурного різноманіття з усіма наслідками, що випливають з цього (поглиблення соціальної нерівності, міжетнічні конфлікти і т. д.). Виходом стали спочатку реалізація програм соціальної допомоги щодо мігрантів, а потім - створення особливої ідеології австралійського мультикультуралізму з її акцентом на етнічність (а не на мову і культуру, як в Канаді). В результаті «вже з кінця 1970-х років соціальна допомога надається державою не мігрантам взагалі, а певним етнічним групам. Відповідно до цього істотно зросла їх роль у внутрішньому самоврядуванні, виріс авторитет глав етнічних громад. Одночасно проходить процес кооптації етнічних соціальних структур в соціальну структуру австралійського суспільства».

В чому схожі процеси спостерігаються з 1970-х років в іншій поліетнічній іммігрантській країні - **США**. Тут, як і в Австралії, мультикультуралізм (який трактується в американському суспільстві гранично широко - як реалізація справедливості по відношенню до будь-яких маргіналізованих меншин, будь то расові, етнічні, релігійні, або сексуальні меншини) «замішаний» переважно на етнічній основі. Однак на відміну від Канади і Австралії, де політика культурного багатоманіття була перш за все справою держави і реалізовувалася за ініціативою уряду, в Сполучених Штатах відповідно до місцевої політичної традиції, з притаманними їй розвинутістю інститутів громадянського суспільства і культурою демократичного участі, мультикультуралізм був ініційований «знизу», самими громадянами. Безпосереднім початком цього процесу послужила боротьба вихідців з країн Південної та Східної Європи (поляків, греків, італійців і словаків) за свої права, яка послужила потім стимулом для аналогічних дій з боку чорного меншини (афроамериканців), підтриманих до того ж впливовою єврейською діаспорою. Сьогодні, як відзначають більшість авторів, Америка - це країна перемісного мультикультуралізму, що досягла високих зразків соціальної рівності між представниками англосаксонської більшості (так званий WASP - «білий англосакс протестант») і різноманітних етнічних меншин (афроамериканців, вихідців з Європи, Азії, Латинської Америки). У той же час саме Америка демонструє і численні перегини мультикультурної політики, багато з яких беруть воістину курйозні риси.

У **Європі** на відміну від Канади, США і Австралії політика культурного різноманіття спочатку зіткнулася зі значними труднощами, які, як відомо, пов'язані з відносною політико-культурної та етнічної гомогенності національних спільнот. Особливо показовим є у цьому відношенні приклад Франції. «Французький «фреспубліканський» ідеал національного співтовариства заснований на уявленні про націю як спільнотою громадян. Критерій приналежності цього співтовариства на перший погляд чисто політичний: для того щоб бути французом, треба бути французьким громадянином. Расові, релігійні, етнічні відмінності в розрахунок не приймаються». Як зазначає В. С. Малахов, ця політична традиція бере свій початок з XVIII сторіччя, з епохи Великої французької революції, яка з безлічі провінційних етнічних спільнот (гасконці, провансци, бургундці, нормандці і т. д.) творила єдину французьку націю, об'єднану не тільки спільністю етнічного походження, скільки прихильністю соціальному і політичному ідеалу Революції. Нині Франція через свою жорсткої політики щодо мігрантів виявилася тим місцем, де в 2005 р відбулися заворушення, що закінчилися масовими погромами.

Інший приклад протидії політиці культурного різноманіття - сучасна **Німеччина**. Тут діє інша модель - не політико-культурної (як у Франції), а етнічної спільності, де народ, точніше, уявлення народу про себе самого, ґрунтується перш всього на кровній (етнічній) єдності. Якщо говорити зовсім коротко про ситуацію в Німеччині, то досить довго німці проводили політику, в відповідно до якої приїжджі (в основному робітники з Туреччини) розглядалися як тимчасові трудові мігранти. З певного ж моменту (з початку 1970-х рр.) іноземним робітникам було дозволено ввозити з собою і свої сім'ї - що в корені змінило ситуацію в німецькому суспільстві. «Саме в цей час німецьке населення пережило шок від перспективи мультикультуралізму, оскільки на його очах руйнувалася звична, усталена в культурних і комунікативних алгоритмах картина, емоційне сприйняття «своєї» спільноти, образ якої несподівано швидко став відходити в минуле». Як і французи, німці зробили ряд кроків для протидії культурній плюралізації (наприклад, заборона на ввезення до Німеччини іноземної робочої сили в 1973 р), проте в корені це не вирішило існуючої проблеми. В цілому на сьогоднішній момент можна говорити про двояку тенденцію щодо політики культурного різноманіття в цих двох найбільших національних спільнотах. З одного боку, «в останнє десятиліття у Франції і в останні роки в відбулися досить істотні зміни. Франція внесла корективи в законодавство про громадянство, тим самим ознаменувавши відхід від «чистого» республіканізму». У Німеччині були прийняті нові закони, в яких був, по суті, закладений перегляд етнічної моделі нації. Предметом публічних дискусій стає перетворення суспільства з «національного» в «мультикультурне». З іншого боку, європейські політики найвищого рангу (канцлер ФРН А. Меркель, інші німецькі державні чиновники, а також керівники британської і французької держави) все

частіше говорять про провал політики мультикультуралізму в Європі, фактично визнаючи необхідність посилення імміграційної політики та відповідних заходів всередині самої національної спільноти (вимоги до мігрантів: гарне володіння мовою країни проживання, прихильності базовим цінностям національного співтовариства і т. д.). Треба відмітити, що в значній мірі ці заяви і вимоги стають реакцією на посилення впливу радикальних ісламістських угруповань, що існують в різних містах Німеччини, інших європейських країн.

Таким чином, можна констатувати, що культурне різноманіття залишається для європейських суспільств значною проблемою, рецептів остаточного вирішення якої, яка б влаштовувала всі сторони (як мігрантів, так і національну більшість), поки не знає ніхто. Можливі різні пояснення причин радикалізації мігрантів (частіше за все називаються причини соціально-економічного характеру, а ще і особливості психологічного складу багатьох представників мусульманських громад; релігія – іслам і т.д.

3. Мультикультуралізм як теоретичний дискурс

У руслі західної теорії справедливості виникла ціла спеціальна галузь - *теорія мультикультурної (етнокультурної, міжкультурної) справедливості*, яка доповнює теорію соціальної справедливості, як вважають деякі західні учені, що існує на протязі вже більше століття.

Надо сказати також, що аж ніяк не всі західні теоретики, що займаються цією проблемою, згодні виділяти етнокультурну справедливість в окрему галузь, більш того, вважають, що сама ідея особливого захисту етнокультурних прав меншин суперечить базовим принципам ліберального суспільства. Однак, з точки зору характерологічної цікавоти, як зуміла *перебудуватися політична теорія сучасного лібералізму в нових умовах: від традиційного захисту прав індивідуумів - до захисту прав меншин* (хоча і інтерпретованих сьогодні як особливе право на культуру, сумісний з ліберальними ідеалами автономії і рівності).

Видатними представниками сучасної мультикультурної теорії – є канадський філософ **Чарльз Тейлор**, британський вчений теоретик індійського походження Бхікху **Пареха**, канадський вчений **Кімліка**.

Загальна політико-філософська позиція **Ч. Тейлора**, викладена ним ще в роботах, присвячених суперечці між лібералами і комунітаристами в 1980-і роки. Тейлор є одним з яскравих сучасних прихильників республіканських традицій - намагався відстояти цінність громадянської, або політичної, свободи («свободи для») перед свободою приватної, або індивідуальної («свобода від»). Згідно Тейлору справжня свобода ліберального суспільства можлива тільки при наявності високої соціальної згуртованості та демократичної активності індивідів (громадян), що виникає на її основі. У свою чергу, така згуртованість (республіканський комунітаризм) вимагає від громадян особливої прихильності до своєї спільноти, її ідеалам і цінностям, одним словом, того, що прийнято називати загальною ідентичністю. По суті, загальна (громадянська, політична) ідентичність і є те, що створює суспільство як суспільство, т. б. союз вільних і рівних громадян, які поділяють спільні цінності та створюють на цій основі свою громадянську (політичну) свободу. Відомо також, що реальної історичної моделлю тейлоровського республіканізму є суспільно-політичний устрій франкомовній канадській провінції Квебек, суспільство якого традиційно відрізняється високим ступенем соціальної та культурної єдності (перед лицем інших, англомовних, канадських провінцій). Однак республіканський комунітаризм сьогодні, в

умовах зростаючого культурного різноманіття, отримує інші конотації, пов'язані вже не стільки з протистоянням ліберальному індивідуалізму, скільки з необхідно враховувати виклики мультикультуралізму. В цьому відношенні Тейлор вважає за необхідне серйозно скоригувати свою теорію ліберального республіканізму, переглянувши, зокрема, саме поняття загальної ідентичності. Але головне, з чого починає своє міркування теоретик, - *теза про іманентний характер соціального виключення в умовах розвинених ліберальних демократій*. Що мається на увазі? Справа в тому, що, як вважає філософ, *ліберальні суспільства, які потребують, як уже зазначалося, в загальній культурній ідентичності та соціальної стабільності, опинилися в дуже скрутному становищі, коли ці ідентичність і стабільність порушуються «вторгненням» деяких далеких іншокультурних елементів, наприклад, в результаті міграції*. І стандартною реакцією на цю нову ситуацію стають практики виключення, покликані «захистити» стабільне і культурно-гомогенне суспільство від загрози розпаду. «Що штовхає до виключення? Відповідь можна сформулювати наступним чином: *що включає, - інклюзивною демократію* робить та обставину, що вона є владою всього народу, *тоді як виключає, - ексклюзивною* її робить те, що вона є владою всього народу (тобто, одна і та ж обставина). Демократичним державам необхідно щось на зразок спільної ідентичності. В дійсності, як показує Тейлор, практики виключення вельми різноманітні: це можуть бути і такі жорсткі методи, як етнічна чистка і насильницька асиміляція (приклад Європи під час Першої і Другої світових воєн, події на Балканах після розпаду Югославії); це можуть бути менш жорсткі, але такі, що також мають негативні наслідки для суспільства в цілому соціальні практики: 1) проведення відповідних розділових ліній між корінним населенням і приїжджими (приклад сучасного Квебека); 2) послідовні практики асиміляції мігрантів (сучасна Франція) або, навпаки, розгляду їх та їхніх нащадків у другому і третьому поколінні як таких, що тимчасово перебувають на даній території, «гастарбайтерів» (Німеччина); 3) більше того, соціальні практики, не обмежуються «приїжджими», людьми іншої культури, але можуть стосуватися, наприклад, представників іншої статі, нетрадиційної сексуальної орієнтації і т. д. (Тейлор називає їх внутрішніми практикамивиключення). *Всі вони так чи інакше, по Тейлору, повинні розглядатися сьогодні як ненормальне, хворобливе явище, що вимагають викорінення*.

Що, однак, слід вважати нормою, і як сучасним суспільствам наблизитися до неї? На це питання канадський філософ не дає повної, розгорнутої відповіді, констатує лише, що *в умовах культурного різноманіття єдина політична ідентичність перестає бути цілісною, монолітною* (як це було в традиційних державах-націях), але стає фрагментованою. Так, відзначаючи, що «обсяг і зростання міграції народів робить практично всі суспільства світу у все більшій мірі «мультикультурними», Тейлор підкреслює поряд з цим і іншу особливість. А саме, що «деякі групи іммігрантів все ще в морально-культурному і навіть політичному відношенні функціонують як «діаспори» країни свого походження», вважаючи, втім, що це явище «цілком нормальне». «Все більш повсякденним і таким, що не викликає заперечень стає уявлення, що, наприклад, корінний канадець може бути прив'язним до іншої країни. Що ж в результаті? Як вважає Тейлор, «ми поступово але просуваємося до ідеї, яку я вважаю ключовою для кривого вирішення проблеми виключення: *поділ сфер ідентичності або причетності до деякого загального простору ідентичності, ціле як сукупність частин*. Політичні ідентичності людей, змушених або бажаючих жити разом, повинні бути самими цими людьми продумані, обговорені та креативно, з неминучими компромісами, підігнані один до одного (в основі будь-якого співіснування завжди лежить певна суміш необхідності

і свідомого вибору). Крім того, подібні рішення ніколи не повинні прийматися навечно. Вони неодмінно будуть або прийматися заново, або відкинуті, або частково переглянуті майбутніми поколіннями».

Таким чином, рішення, запропоноване канадським філософом, цілком відповідає загальній логіці західних демократій, тільки реалізованої в сучасних умовах культурного різноманіття. Не конфронтація з мігрантами та їх насильницька асиміляція, а розумний компроміс, що веде до обопільної вигоди (як самих мігрантів, так і приймаючої спільноти). В основі цього компромісу - здатність обох сторін до розумного діалогу на основі якихось спільних цінностей (під якими розуміються ідея демократії і прав людини). У цьому чітко проглядається особлива західна ідеалістична практичність, - ускладнююча, зокрема, розуміння того, що люди інших, не-західних, культур можуть не виявити такої ж схильності вирішувати проблему на основі розумного компромісу, як раціональні індивіди західного суспільства.

Похожу модель, але більш розгорнуту в плані практичних висновків, запропонував англійський філософ індійського походження **Бхікху Пареха**. Приклад Пареха цікавий тим, що він представляє теоретичну позицію людини, мислителя, політичного діяча, який в прямому сенсі стоїть на «перехресті культур» (індієць, виходець з провінції Гуджарат, який отримав європейську освіту, став видатним західним ученим, а також членом британської палати лордів). Ця особлива ситуація знаходження на кордоні культур (європейської, в данному випадку - британської, і індійської), як, ймовірно, і особисті особливості мислителя, визначила характер багатьох положень політичної теорії Пареха.

Які це положення?

Перш за все, теза про те, що «люди включені в культуру», тобто являються носіями певної культурної ідентичності, і неможливо уявити собі людину, що живе інакше (тобто, без цієї культурної «навантаженості»).

Далі, ідея про те, що кожна культура є внутрішньо обмеженою (як пише Парех, «реалізує обмежену сферу людських здібностей і емоцій і охоплює тільки частина тотальності людського існування ... », потребує взаємодії з іншими культурами заради здобуття більшої повноти людського досвіду.

І третє положення – існує внутрішня плюральність, немонолітність самих локальних культур, співіснування всередині них багатьох культурних традицій, що відмінні між собою.

Таким чином, культура, в поданні Пареха, діалогічна за самою своєю природою, як всередині себе, так і зовні, і як така вимагає для свого розвитку відкритості та взаємодії з іншими культурами.

3. Теорія мультикультуралізму Уїлла Кімліка.

Уїлл Кімліка є одним з провідних продовжувачів ідей Джона Роулза. Він - автор відомої в Америці і Західній Європі теорії американського мультикультуралізму і

мультикультурного громадянства. Він розуміє, що в даний час в Америці, в умовах розвитку різноманітності в області національного представництва, расової приналежності, сексуальних уподобань, освітніх відмінностей, політичних орієнтацій і релігійних ідентифікацій, саме утвердження принципів лібералізму, в тому числі, і в роулзовській інтерпретації, є запорукою стабільності і процвітання американського суспільства.

У. Кімліка слідом за Роулзом приділяє особливу увагу захисту так званих «основних свобод», які розуміються як громадянські, політичні права, визнані в ліберальних демократіях, а саме: право голосувати, право балотуватися на будь-яку посаду в державі, право на законний суд, свободу слова, право на пересування.

У. Кімліка звертається до аналізу класичних ліберальних принципів. Класична ліберальна справедливість не може прийняти таких прав, які дозволили б одній групі експлуатувати або гнобити інші групи, як, наприклад, апартеїд. *Класичні ліберальні погляди висувають вимоги наявності свободи всередині меншини і рівності між більшістю і меншістю.*

Обговорюючи проблему політичної рівності в мультикультурному суспільстві Кімліка поглиблює і загострює проблему значущості та статусу прав меншин. Він вважає, що національні меншини мають право вважати себе культурно-дистинктивними спільнотами тільки за умови, що вони самі керуються ліберальними принципами. *На погляд Кімлика, лібералізм і терпимість історично, і концептуально нерозривні. Більш того, розвиток релігійної терпимості і стало одним з історичних коренів лібералізму.*

Уїлл Кімліка зазначає: «Те, що відбувається сьогодні в «реальному світі ліберальних демократій», є складна діалектика державного націєбудуванням (вимог держави до меншин) і прав меншин (вимог меншин до держави)».

Він виділяє наступні інструменти державного націєбудуванням: політика громадянства; закони про мову; політика в галузі освіти; державна політика зайнятості; централізація влади; національні символи, свята; національні ЗМІ; військова служба.

У числі вимог меншин в області прав ним називаються: іммігрантський мультикультуралізм; багатонаціональний федералізм; права меншин і мігрантів.

Меншини пред'являють вимоги до держави, але водночас ці вимоги є відповіддю на вимоги держави щодо меншин. Тобто права, які вимагають етнічні групи, іммігранти та національні меншини служать для захисту їх від реальних і потенційних несправедливостей. Кімліка стверджує: «Вреши-реши ми не можемо просто приймати як само собою зрозуміле те, що для ліберальної держави легітимно тиснути на меншини в ім'я інтеграції їх в інститути, що діють на умові більшості, що дає державі право наполягати на загальній національній мові, системі освіти, іспитах на отримання громадянства і т.д. і нав'язувати все це меншинам. Не будучи доповненим і обмеженим правами меншин, державне націєбудуванням швидше за все буде несправедливим».

Позиція Кімліка в розумінні несправедливості базується на поширеному в політико-філософських дослідженнях описі тиску, якого зазнають етнічні, культурні та інші меншини в західних суспільствах. Яскравий образ такого тиску представлений у творчості Ірис Меріон

Янг. Вона описує державну політику асиміляції груп меншин як процес, націлений на підпорядкування їх групі більшості. Меншинам відмовляють у праві говорити від свого імені, своїм голосом, позбавляють можливості виражати свої інтереси, тим самим роблячи маргіналами. Їх система цінностей піддається репресіям, їх стигматизує за допомогою стереотипних уявлень. Ліберальна демократія під виглядом турботи про права всіх людей в дійсності підштовхує нерівність і несправедливість, спрямовані проти слабших. Вона є виразом культурного імперіалізму.

Мультикультуралізм багатолікий. Він куди більш тісно пов'язаний з конкретними політичними інтересами тих чи інших культурних, етнічних і релігійних груп, ніж політичний лібералізм.

*Критики мультикультуралізму стверджують, що ідеологія і практика мультикультуралізму підриває політичну єдність нації, містить загрозу соціальної стабільності, оскільки будь-які заходи, які посилюють значимість етнічної ідентичності, підривають і дестабілізують суспільство. У відповідь на цю критику **Кімлика** заявляє, що визнання мультикультуралізму насправді зміцнює солідарність і сприяє політичній стабільності, прибираючи бар'єри, що перешкоджають меншинам всім серцем прийняти політичні інститути великого суспільства. Мультикультуралізм зміцнює, а не підриває соціальну єдність. Прикладом може служити досвід Канади та Австралії - двох країн, офіційно прийняли політику мультикультуралізму. Ці країни краще за інших інтегрують іммігрантів в загальні цивільні і політичні інститути. Вони домоглися вражаючого зростання дружби народів і міжнаціональних шлюбів. У цілому, політична філософія мультикультуралізму піднімає актуальні питання, спрямовані на розвиток державної етнічної, культурної та емігрантської політики в умовах глобалізації та модернізації суспільного життя. Позитивний досвід політики мультикультуралізму, яка проводиться в ряді країн, дозволяє по-новому підійти до розгляду проблем справедливості і ідентичності стосовно мультикультурного співтовариства*

Логіка міркувань У. Кімлика з неминучістю приводить його до обговорення проблеми *можливості / неможливості нав'язування лібералізму за допомогою сили (зброї, насильства)*. Тут доречно згадати, що багато представників лібералізму, включаючи, наприклад, Джона Стюарта Мілля, вважали, що ліберальні держави мають право колонізації зарубіжних країн для навчання останніх принципам лібералізму. Тема, піднята У. Кімлик, як ми можемо оцінити зараз, є виключно злободенною, особливо, беручи до уваги тенденції розвитку зовнішньої політики США по відношенню до ряду держав, включаючи колишню Югославію і сучасний Ірак.

*У. Кімлика - за утвердження ліберальних цінностей за допомогою освіти, переконання і фінансової підтримки. Ні за межами держави, ні всередині держави **неможливий розвиток лібералізму за допомогою насильства**. Відношення між національними меншинами і між державою повинні визначатися **діалогом**. В своїй роботі `Мультикультурне громадянство` У. Кімлика звертає увагу на те, що М. Уолцер говорить про те, що політика повинна бути відділена від національності в такій же мірі, в якій вона відокремлена від релігії. Але з ним **У. Кімлика не згоден**. Він думає, що держава не може відокремитися від етнічних проблем і етнічності в цілому. Він визнає, що вимоги низки етнічних і релігійних груп на надання публічної фінансової підтримки низки культурних*

заходів є справедливими. Він має на увазі підтримку етнічних асоціацій, журналів, фестивалів, того, що працює на підтримку багатства і різноманітності культурних ресурсів. Це, на його погляд, підвищує стабільність в суспільстві і елімінує нерівність між етнічними і релігійними групами. Без певної фінансової підтримки держави багато національні меншини можуть просто зникнути, втратити свою культурну ідентичність. Разом з тим В. Кімліка справедливо піднімає питання наступного характеру: 1. Аргумент про необхідність підтримування розмаїття в соціо-культурному просторі не може пояснити, чому держава (суспільство) має підтримувати якесь особливе культурне розмаїття або етно-культурну своєрідність .2. Чи слід вивчати мови іммігрантів, поряд із загальнодержавним мовою? 3. Нарешті, проблема громадянства. Відомо, що не кожна людина, що бажає громадянином, може ним стати. Реальність показує, що мільйони людей намагаються отримати громадянство, але їм в цьому відмовляють в найбільших ліберальних демократіях. Проблема в тому, що ліберальні теоретики завжди починають говорити про моральний рівність особистості, але закінчують розмовами про рівність громадян, не помічаючи підміну понять. Тому-то і відбувається обмеження інституту громадянства, що виражається в наданні прав громадянина не всім представникам конкретної групи, а тільки тим, хто це право «заслужив». Проблема прав і свобод людей / громадян як тема лібералізму є певною мірою інваріантною для всіх ліберальних теорій.

Особливе звучання їй було надано Майклом Уолцером, особливо, в його роботі «Про терпимість». Серед найважливіших питань, які він ставить, є теми: виявлення типів толерантних режимів; розгляд проблеми плюралізму іммігрантського співтовариства, запровадження поняття громадянської релігії як набору політичних доктрин, меморіальних дат, ритуалу, за допомогою яких держава закріплюється в душах своїх громадян, які недавно вступили до громадянства. Теоретичний відгук на ідеї М. Уолцера, У. Кімлик ми можемо виявити в роботах німецьких учених Юргена Хабермаса, Вільгельма Бека, англійця Девіда Хелда, нової політичної філософії у Франції - П'єр Монан, Блондин Кригель .